

Davor Pauković

Komparativna usporedba lojalnosti prema procesu nacionalne izgradnje u Hrvatskoj i Srbiji

Apstrakt. U članku se prikazuju i analiziraju rezultati lojalnosti prema procesu nacionalne izgradnje u Hrvatskoj i Srbiji na temelju ankete koju je provela međunarodna agencija za istraživanje tržišta, medija i javnog mnijenja IPSOS. Istraživanje javnog mnijenja provedeno je u okviru projekta *Strategies of symbolic nation-building in West-Balkan states: intents and results* (2011-2013) kojeg vodi Sveučilište u Oslu (*Department of Literature, Area Studies and European Languages*) u suradnji sa Sveučilištem u Rijeci i Centrom za politološka istraživanja iz Zagreba. Istraživanje javnog mnijenja provedeno je tijekom jeseni 2011. godine. U ovom članku u fokusu su rezultati lojalnosti u Hrvatskoj i Srbiji dobiveni na temelju kodiranja generalnih pitanja koja su postavljena u svim zemljama obuhvaćenim istraživanjem.

Ključne riječi: istraživanje javnog mnijenja, Hrvatska, Srbija, lojalnost, nacionalna izgradnja

Uvod

Stvaranjem novih država ili ostvarivanjem pune suverenosti nakon raspada komunističke Jugoslavije započeo je proces nacionalne i državne izgradnje u Hrvatskoj i Srbiji. Taj proces odvijao se usporedno s ratom u Hrvatskoj, odnosno uključenošću Srbije (odnosno tadašnje državne zajednice s Crnom gorom) u ratnim zbivanjima u bivšoj Jugoslaviji. Nacionalnom izgradnjom ovdje podrazumijevamo smišljenu homogenizaciju stanovništva oko političkog i kulturnog identiteta i povezivanje istog s državom. Određeni stupanj homogenizacije stanovništva postojao je i za vrijeme Jugoslavije, u okviru republika, koje su imale formalna obilježja države. Još je važnija činjenica da su hrvatska i srpska nacija oblikovane još u 19. stoljeću. Ne ulazeći ovdje u raspravu da li je i koliko je nacionalna zajednica ukorijenjena (perenijalisti) ili je konstruirana (konstruktivisti, modernisti), zasigurno se stupanj homogenizacije mijenja u različitom povijesnom kontekstu.¹ Neovisno s kojeg teorijskog stajališta se pristupa nacionalnoj zajednici, neosporno je da se ona mora neprestano reinterpretirati i prilagođavati povijesnom trenutku. U okviru toga, vladajuća struktura oblikuje vrijednosti, koristi i reinterpreтира simbole i nacionalne mitove.

Nacionalna homogenizacija na etničkom principu zahvatila je Srbiju u osamdesetima, najprije kroz aktivnosti inteligencije, a nakon dolaska na vlast Miloševića

---

¹ Pogledati više: E. J. Hobsbawm, *Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality*. Cambridge, New York, 1990; A. D. Smith, *The ethnic origins of nations*. Oxford, 1987.

i preko djelovanja političke elite. Taj proces uključivao je reinterpretaciju povijesne uloge Srba u Jugoslaviji, ekstenzivno korištenje, uključujući preoblikovanje, nacionalnih mitova i simbola i potenciranje diskursa neprijateljskog okruženja, odnosno neposredne ugroze nacije.² Sličan proces zahvatio je Hrvatsku nešto kasnije, u kontekstu raspada Jugoslavije i političke tranzicije. Nacionalna homogenizacija u Hrvatskoj također se dominantno temeljila na etničkom principu. Uz korištenje povijesti, mitova i simbola, ipak glavnu ulogu u homogenizaciji hrvatske nacije odigrala je neposredna opasnost srpskog nacionalizma.³

Strategije nacionalne i državne izgradnje u devedesetima postupno će se transformirati ulaskom u 21. stoljeće, odnosno promjenom političke strukture u Hrvatskoj i slomom Miloševićeva režima u Srbiji. U devedesetima su dominirali simboli i povijest kao legitimacijska sredstva identiteta, ali i nužne institucionalne izgradnje države. Dok je Hrvatska svoje teritorijalne probleme riješila mirnom reintegracijom istočne Slavonije i Baranje 1998. godine, Srbija je i 2012. još uvijek opterećena pitanjem i statusom Kosova. Ta činjenica značajno utječe na strategije nacionalne izgradnje u Srbiji nakon sloma Miloševića. Također, značajan problem za Hrvatsku i Srbiju predstavljalo je (u određenoj mjeri još uvijek prisutno) suočavanje s prošlošću, u konkretnom smislu preko suradnje s Međunarodnim sudom za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije (Haški sud). Unatoč tome, u Hrvatskoj i nešto manje u Srbiji, u posljednjim godinama trend u nacionalnim strategijama je europeizacija, odnosno proces integriranja u Europsku uniju. U ovom članku zanima nas uspješnost nacionalnih strategija i politika, odnosno lojalnost stanovništva, u vrijeme provođenja istraživanja u jesen 2011. godine.

Metodologija i ciljevi

Zahvaljujući financijskim sredstvima odobrenim za projekt *Strategies of symbolic nation-building in West-Balkan states: intents and results* (2011-2013) kojeg vodi profesor Pål Kolstø sa Sveučilišta u Oslu (*Department of Literature, Area Studies and European Languages*), provedeno je veliko istraživanje javnog mnijenja u svim zemljama obuhvaćenim projektom: Albaniji, Bosni i Hercegovini, Crnoj gori, Hrvatskoj, Makedoniji, Srbiji i Kosovu. Stratificiranu anketu na 1500 ispitanika provela je međunarodna agencija za istraživanje tržišta, medija i javnog mnijenja IPSOS. Anketa se sastojala od općih pitanja za sve zemlje i specifičnih pitanja važnih za svaku pojedinačnu zemlju. Velika važnost dobivenih rezultata proizlazi iz činjenice da nikada do sada još nije provedeno ovakvo istraživanje u svim zemljama, s pitanjima koja se odnose na nacionalnu i državnu izgradnju. Rezultati ankete još nisu dostupni javnosti, a najprije će biti prezentirani kroz radove istraživača na projektu. I ovaj članak spada u tu skupinu.

---

² Od mnogih vrijednih radova koji se dotiču ove teme izdvojiti ću samo slijedeće: Jasna Dragović-Soso, „Spasioci nacije“ - *Intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*, Beograd, 2004.; *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju, I i II deo*, priredio Nebojša Popov, Beograd, 2002.

³ D. Pauković, „New Ideologies and Opening of Transition in Croatia and Serbia“, *Transition in CEE Countries: Experiences and Future Perspectives*, Zagreb, 2007., str. 243.-273.

U ovom članku uspoređuje se lojalnost građana Hrvatske i Srbije⁴ na temelju 17 općih pitanja koja su u jednakom obliku postavljena u obje zemlje. Svako pitanje je kodirano tako da su odgovorima pridruženi brojevi od -1 (što je označavalo odgovor koji upućuje na najmanju lojalnost) do 1 (najveća lojalnost). Ukupni rezultat lojalnosti dobiven je kao zbroj rezultata svih 17 pitanja. Tako je mogući rezultat lojalnosti za određenog ispitanika između -17 i 17. Cronbachov α koeficijent unutarnje konzistencije za ovako dobivenu skalu od 17 pitanja iznosi 0.56, što upućuje na relativno visoku heterogenost čestica (što je i očekivano, s obzirom na raznolikost sadržaja pitanja u anketi). Lojalnost, odnosno 0,5 i maksimalno 1 bod označavaju oni odgovori koji su u skladu s tadašnjim službenim politikama vlasti u Hrvatskoj i Srbiji.

Cilj članka je pokazati kakva je lojalnost građana s obzirom na trenutne državne politike koje se formalno provode u Hrvatskoj i Srbiji. Bodovi koji su pridodani svakom odgovoru, a pomoću kojih računamo lojalnost, vjerojatno bi za neka pitanja bili drugačiji tijekom devedesetih. Primjerice kodiranje pitanja o pozitivnom ili negativnom vrednovanju procesa integriranja u Europsku uniju bilo bi različito u devedesetima kada je Hrvatska bila protiv modela integracije preko regionalne suradnje. Dok podrška tome danas označava lojalnost u devedesetima bi bilo suprotno.

Pitanja uvrštena u izračun lojalnosti

Kako je već spomenuto u ovom članku je korišteno 17 općih pitanja pomoću kojih smo dobili izračun lojalnosti u Srbiji i Hrvatskoj. Vjerojatno bi neki drugi istraživački tim složio nešto drugačija pitanja, pa bi se i rezultat donekle razlikovao. No, opća pitanja postavljena i uspoređena u ovom istraživanju kroz različite segmente otkrivaju uspješnost strategija nacionalne i državne izgradnje. Svako pitanje za sebe ima vrijednost, a ukupni rezultat lojalnosti koji je dobiven kodiranjem omogućava nam generalne usporedbe između zemalja.

U ovom članku korišteno je slijedećih 17 općih pitanja:

1. Koju državu doživljavate kao svoju domovinu?
2. Ako bi materijalni uvjeti bili dobri, biste li željeli živjeti u Hrvatskoj/Srbiji ostatak svog života?
3. Da imate priliku, biste li migrirali u drugu državu?
4. Jeste li ponosni što ste građani ove države?
5. Sviđa li Vam se službena zastava Hrvatske/Srbije?
6. Sviđa li Vam se himna Hrvatske/Srbije?
7. Zbog državnih vlasti se osjećam kao da pripadam ovoj državi.
8. Bilo koji dio Hrvatske/Srbije bi trebao imati pravo na odcjepljenje.
9. Mislite li da vlasti tretiraju sve religijske zajednice u Hrvatskoj/Srbiji jednako?

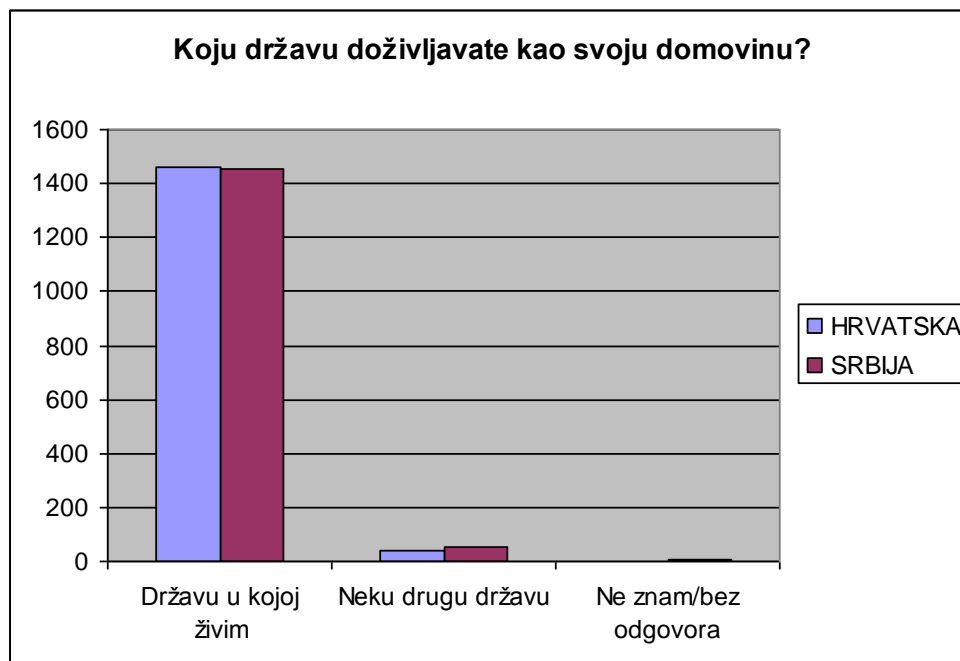
⁴ U istraživanju Kosovo nije uključeno kao dio Srbije. Ono je obrađeno kao zasebna jedinica. Uključivanje Kosova, razumljivo, značajno bi promijenilo ukupni rezultat lojalnosti u Srbiji.

10. Koji identitet Vam je važniji: Vaš etnički identitet ili Vaš identitet kao građana Hrvatske/Srbije?
11. Mislite li da vlasti tretiraju sve etničke zajednice u Hrvatskoj/Srbiji jednako?
12. Kako procjenjujete međuetničke odnose u Hrvatskoj/Srbiji?
13. Kako bi usporedili trenutne međuetničke odnose u Hrvatskoj/Srbiji prema onima od prije 10 godina?
14. Smatrate li da državne vlasti Hrvatske/Srbije predstavljaju povijest države na točan način?
15. Smatrate li da su europske integracije dobra ili loša stvar za Hrvatsku/Srbiju?
16. Suradnja s Haškim sudom je negativna za nacionalne interese Hrvatske/Srbije.
17. Suradnja s Haškim sudom se treba podržati jer ojačava integraciju Hrvatske/Srbije u Europu.

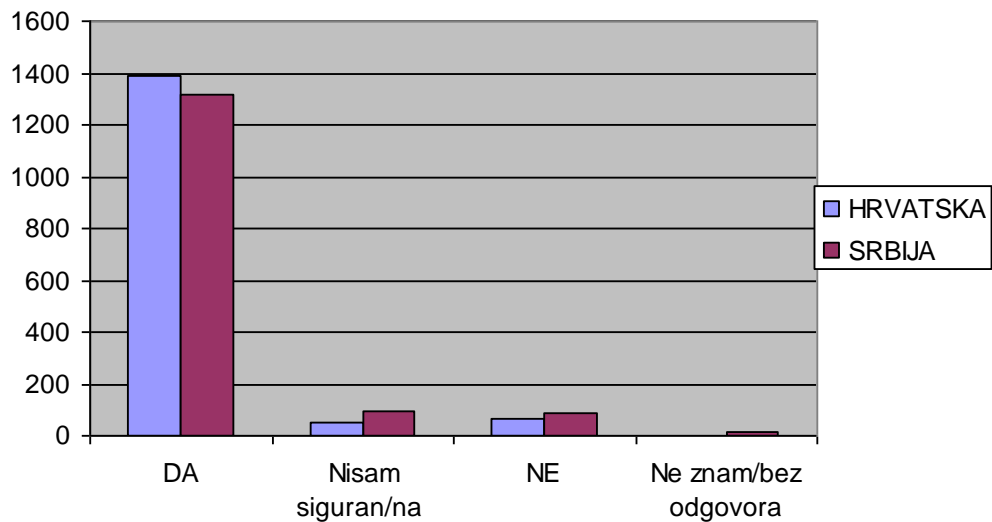
Nekoliko pitanja postavljeno je u obliku tvrdnji na koje su ispitanici mogli odgovoriti s 5 mogućih odgovora, od „potpuno se slažem“ do „potpuno se ne slažem“.

Rezultati

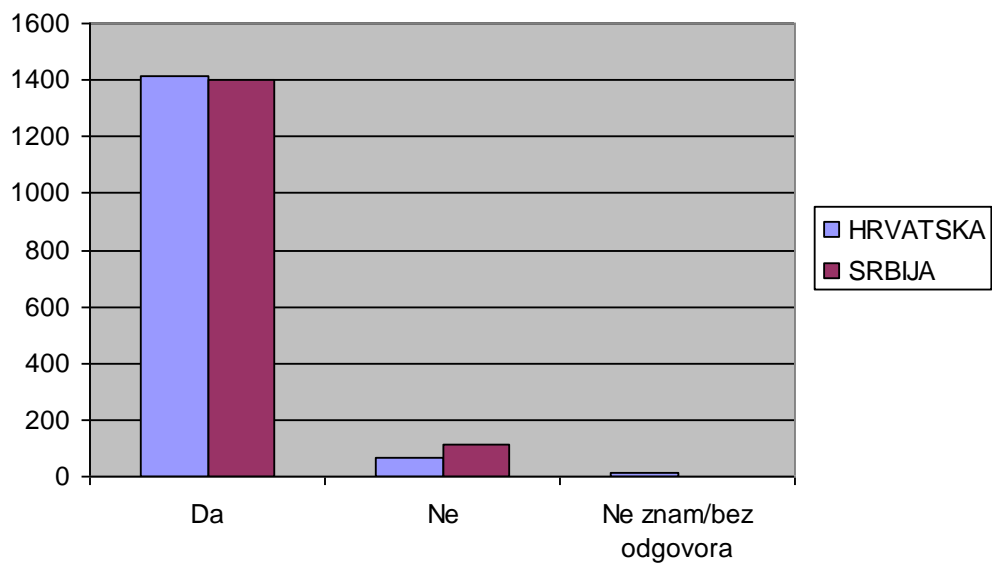
Anketa je pokazala različite rezultate s obzirom na kodiranje kojim je računata lojalnost. Jednostavnija pitanja pokazala su uglavnom jasna opredjeljenja građana i vrlo visoku lojalnost. U prvoj grupi ćemo prikazati rezultate odgovora na takva pitanja. U tu grupu spadaju simbolična pitanja koja se odnose na zastavu, himnu i opći odnos prema domovini.

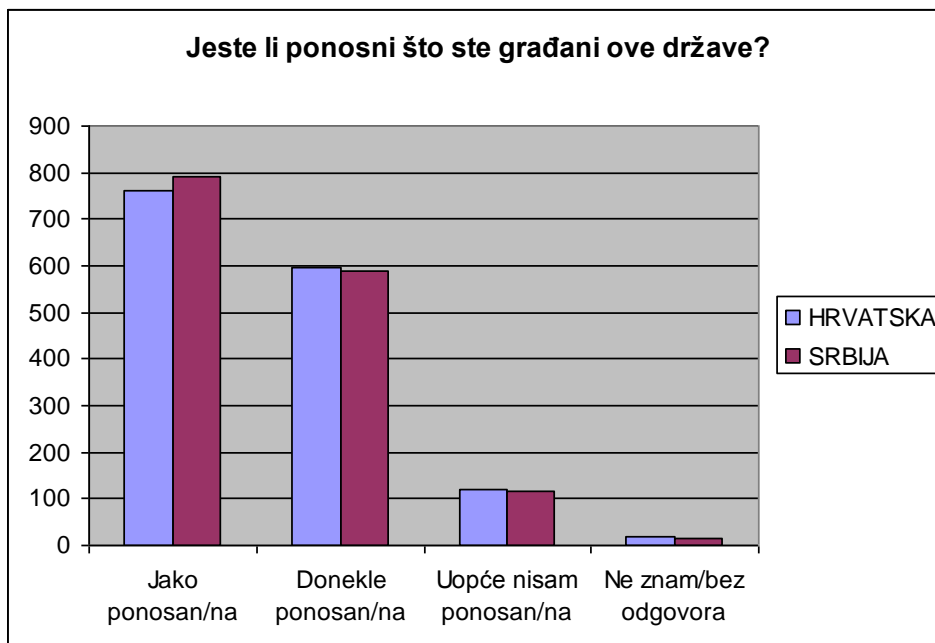
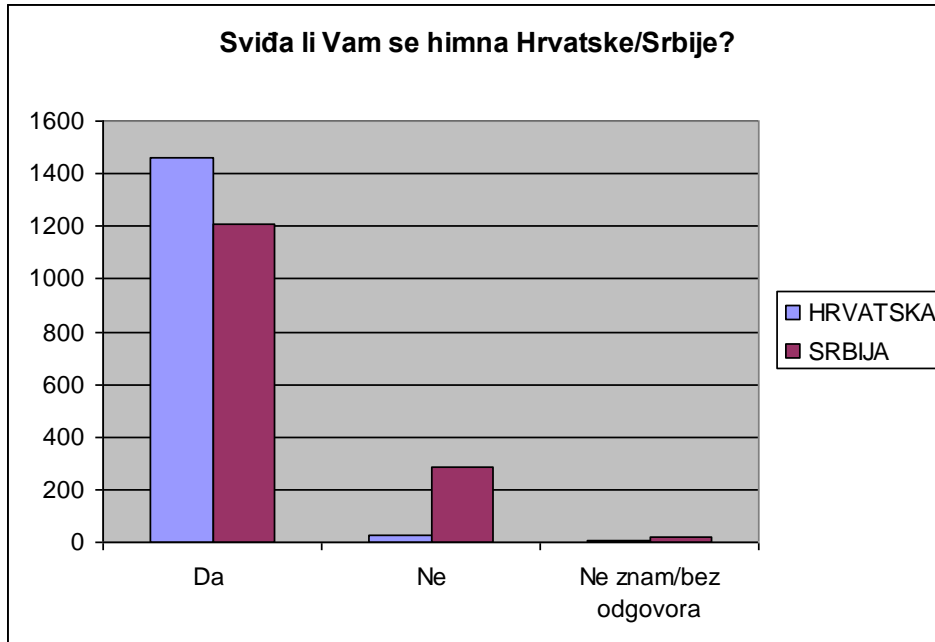

Ako bi materijalni uvjeti bili dobri, biste li željeli živjeti u Hrvatskoj/Srbiji ostatak svog života?

Sviđa li Vam se službena zastava Hrvatske/Srbije?

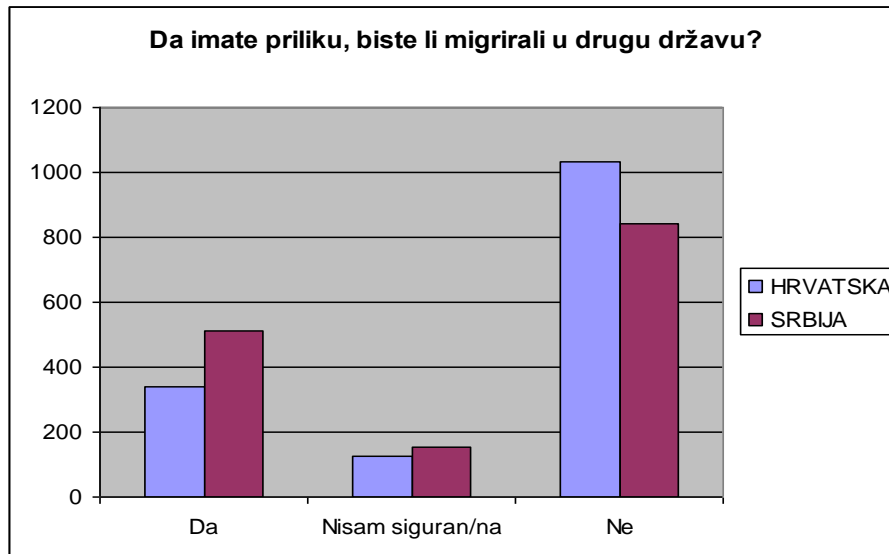

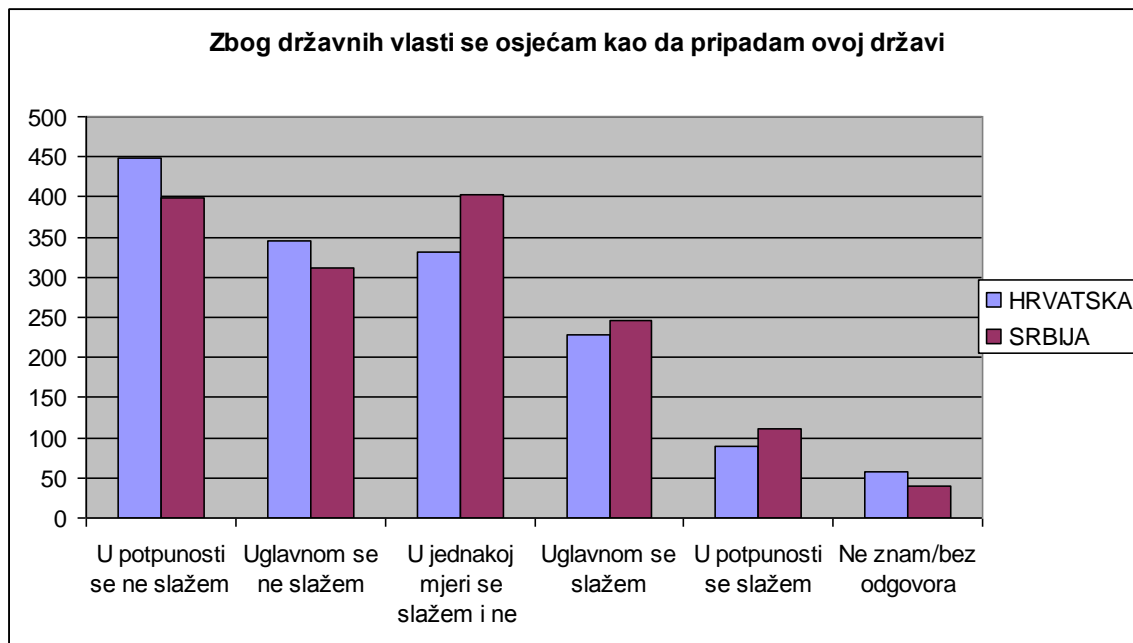
Rezultati na ovih pet pitanja pokazuju vrlo visoku lojalnost i u Hrvatskoj i u Srbiji. Pitanje o materijalnim uvjetima i ostanku u državi pokazuje nešto zamjetniju razliku, odnosno veću lojalnost građana Hrvatske. Ta je razlika još izraženija u odnosu na himnu. Za razliku od hrvatske himne koja se sviđa gotovo svim građanima Hrvatske, u Srbiji nacionalna himna ima značajan postotak onih kojima se ne sviđa. Ne ulazeći u dublju analizu, očito je tradicija i ukorijenjenost hrvatske himne koja je bila izražena i u vrijeme komunističke Jugoslavije utjecala na značajnu razliku u odnosu na himnu Srbije.

Slijedeće pitanje donekle je povezano s pitanjem iz prethodne skupine o materijalnim uvjetima i ostanku u državi, a odnosi se na želju za napuštanjem države. I

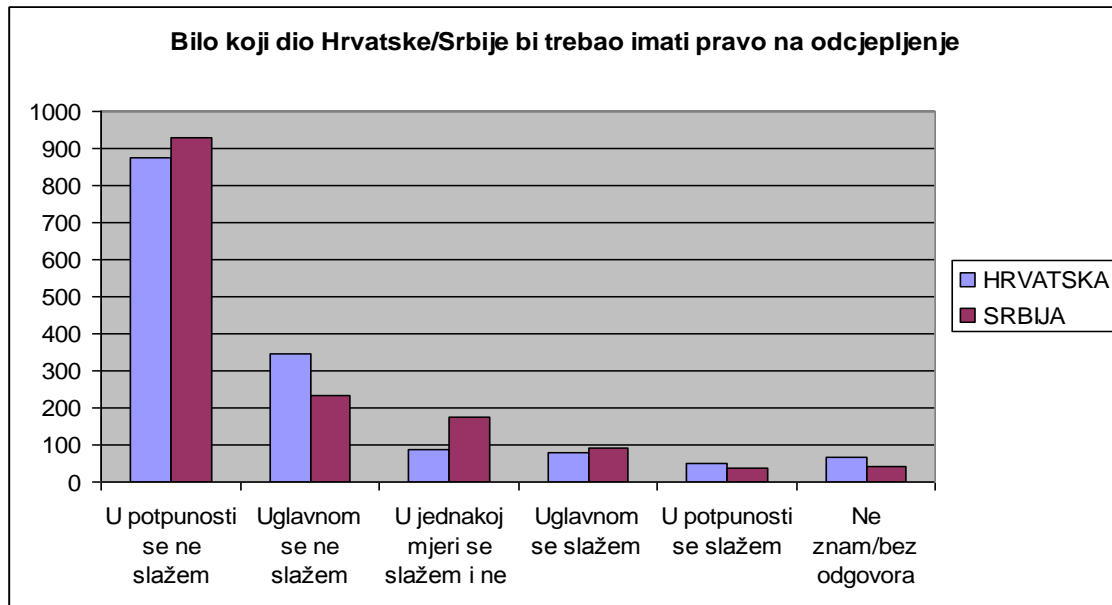
ovi rezultati pokazuju slične rezultate u odnosu na Hrvatsku i Srbiju, odnosno manju lojalnost građana Srbije.

Puno manju lojalnost građana pokazuje pitanje koje se više odnosi na političku vlast, odnosno percepciju građana prema javnim politikama koje se provode u obje zemlje. U slijedećem pitanju vidimo da gotovo 30 posto ispitanika u Hrvatskoj (u potpunosti) i preko 20 posto (uglavnom) negativno ocjenjuje utjecaj vlasti i osjećaj pripadnosti građana državi u kojoj žive. Nešto je veća lojalnost prema ovom pitanju među građanima Srbije. Ovakav tip pitanja u velikoj mjeri pokazuje odnos građana prema aktualnoj političkoj vlasti. S obzirom na duboku gospodarsku krizu koja pogađa obje zemlje u posljednjih nekoliko godina, kao i razočaranost tranzicijskim kriminalom, ovakvi rezultati nisu neočekivani.

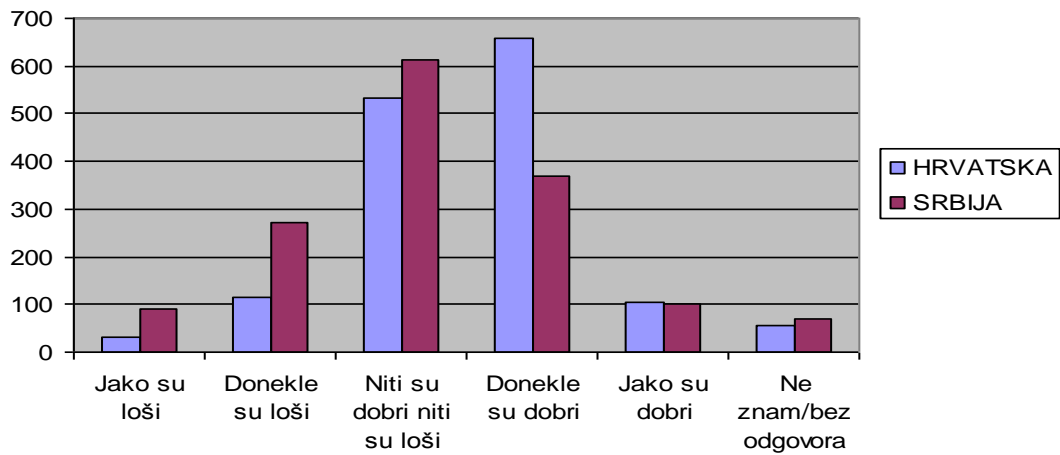
Veliku lojalnost pokazuje pitanje koje se odnosi na teritorijalnu cjelovitost država. Tako oko 80 posto građana u potpunosti ili uglavnom ne podržava odcjepljivanje nekog dijela državnog teritorija. S obzirom na činjenicu da su ratovi u devedesetima u velikoj mjeri bili ratovi za granice i da su obje države imale, i u velikoj mjeri još uvijek imaju unatoč načelnom zastupanju decentralizacije, tendenciju centralizacije ovakvi rezultati su očekivani.

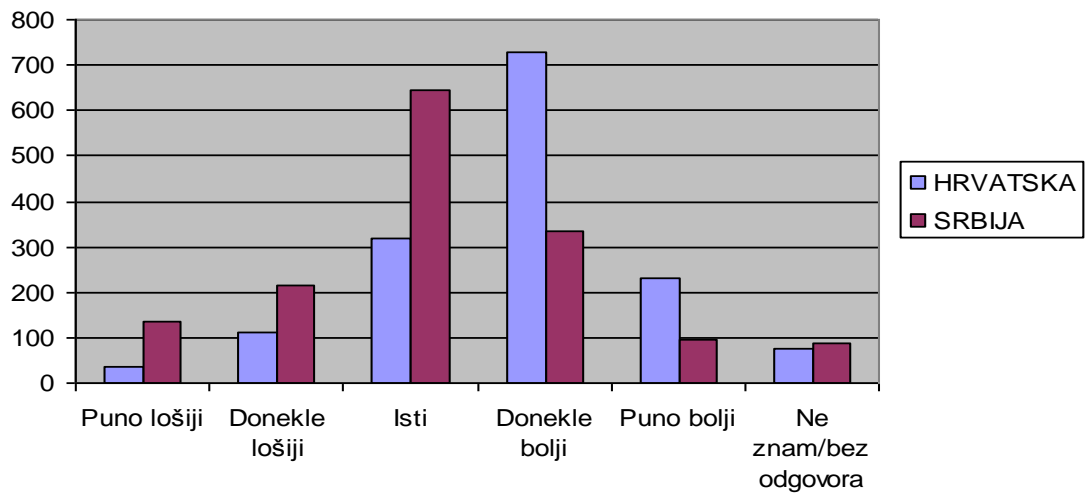
Značajna razlika između Hrvatske i Srbije postoji u percepciji međuetničkih odnosa na koje se odnose slijedeća tri pitanja. Dvostruko više ispitanika u Srbiji nego u Hrvatskoj smatra da su međuetnički odnosi jako loši ili donekle loši. Tome zasigurno najviše pridonosi pitanje Kosova koje je još uvijek vrlo prisutno u Srbiji. Prema ovom istraživanju građani Srbije smatraju da su se ti odnosi u posljednjih 10 godina dodatno narušili, za razliku od Hrvatske gdje većina smatra da su se poboljšali. To je ujedno i neuspjeh (u Srbiji), odnosno relativni uspjeh (u Hrvatskoj) strategije nacionalne i državne izgradnje koja promovira etničku ravnopravnost i toleranciju. S druge strane, zanimljivo je da nešto više ispitanika u Srbiji smatra da državne vlasti jednako tretiraju sve etničke zajednice.

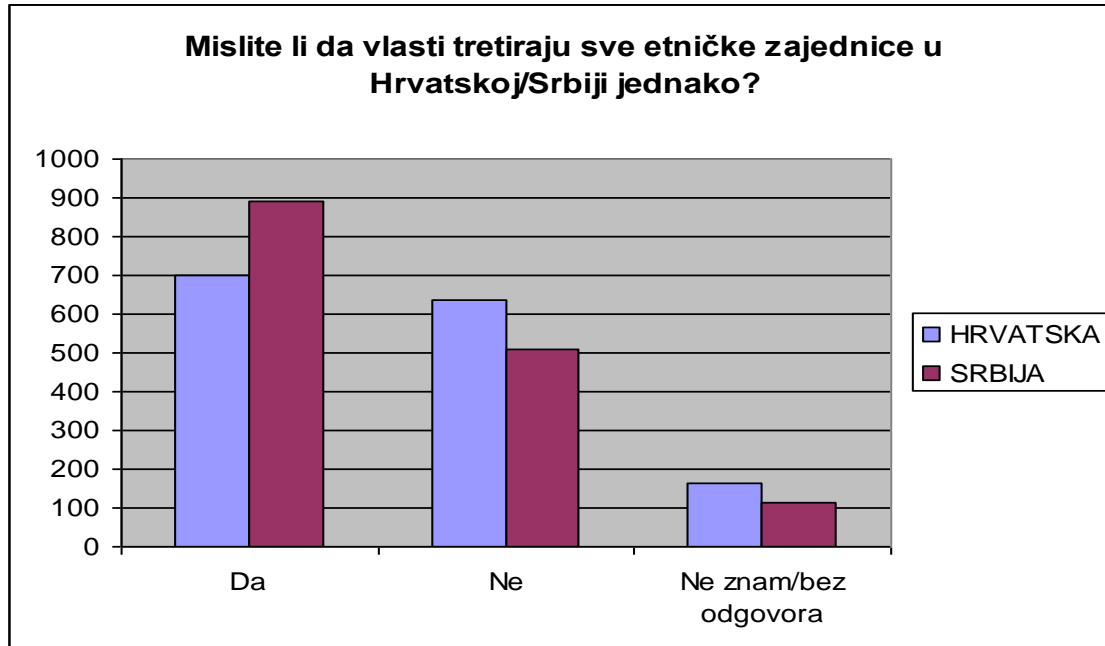

Kako procjenjujete međuetničke odnose u Hrvatskoj/Srbiji?

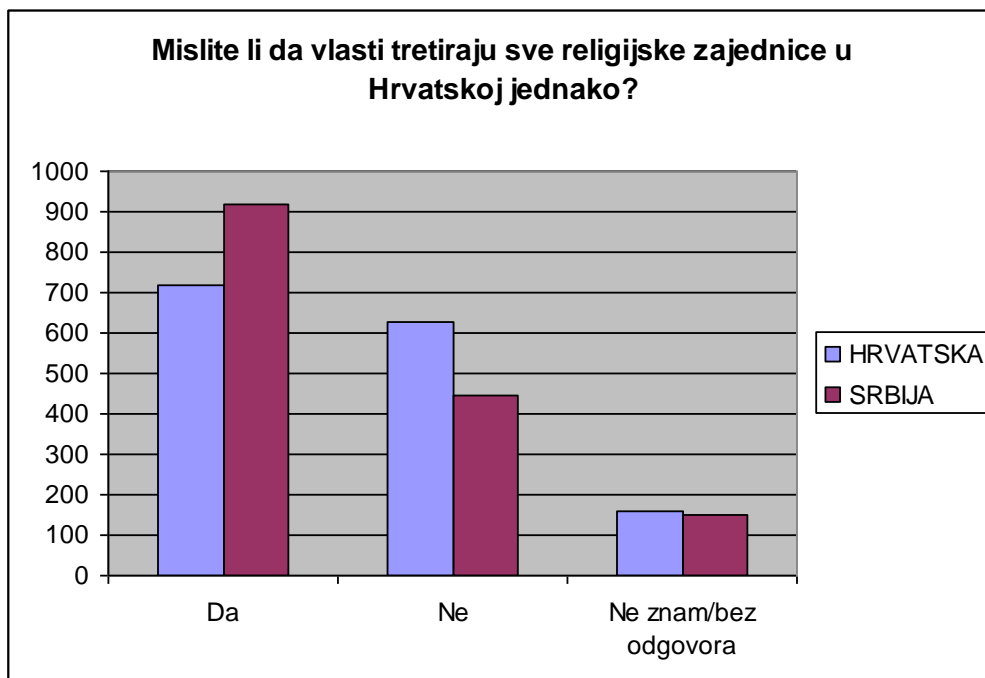
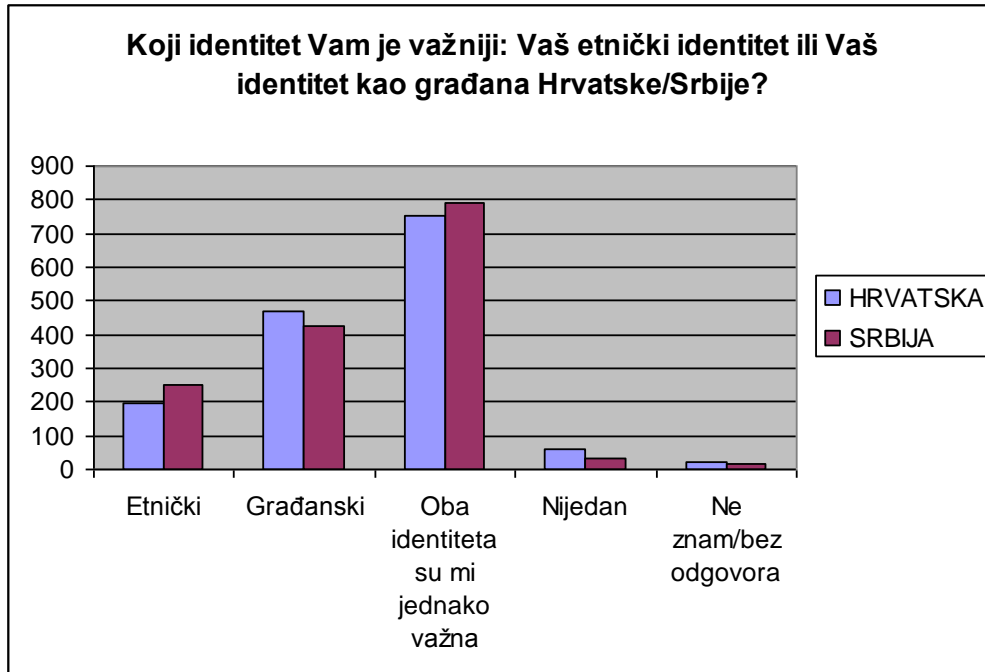

Kako bi usporedili trenutne međuetničke odnose u Hrvatskoj/Srbiji prema onima od prije 10 godina?

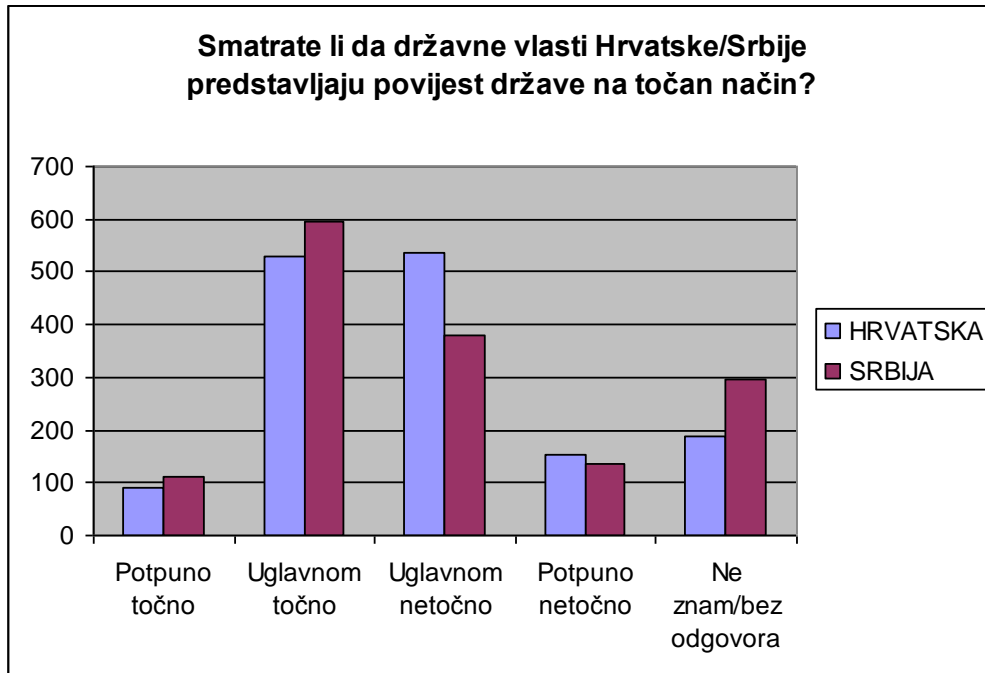
I Hrvatska i Srbija se određuju kao građanske države. To podrazumijeva ne samo ravnopravnost etničkih skupina, već i promoviranje građanske pripadnosti kao temelja društvenog identiteta. Ipak, i Hrvatska i Srbija su danas poprilično etnički homogene države pri čemu je pripadnost upravo etničkoj zajednici vrlo prisutna. To jasno pokazuju i rezultati slijedećeg pitanja prema kojima oko 50 posto ispitanika u Hrvatskoj i Srbiji smatra jednako važnim etnički i građanski identitet. U Srbiji ipak nešto više ispitanika preferira etnički, a manje građanski identitet u odnosu na Hrvatsku. Vjerojatno bi ovi podaci početkom devedesetih, u kontekstu etničkih homogenizacija i sukobljavanja, bili mnogo nepovoljniji po građanski identitet, pa se može konstatirati da obje države idu u smjeru izgradnje dominantno građanskih država.

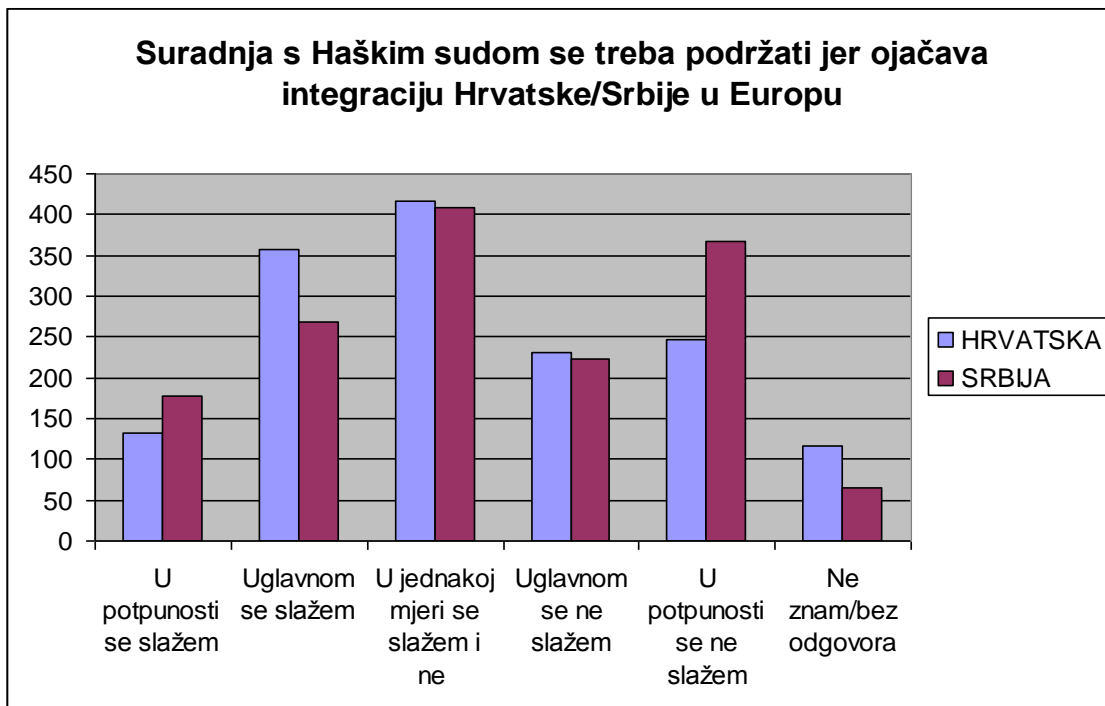
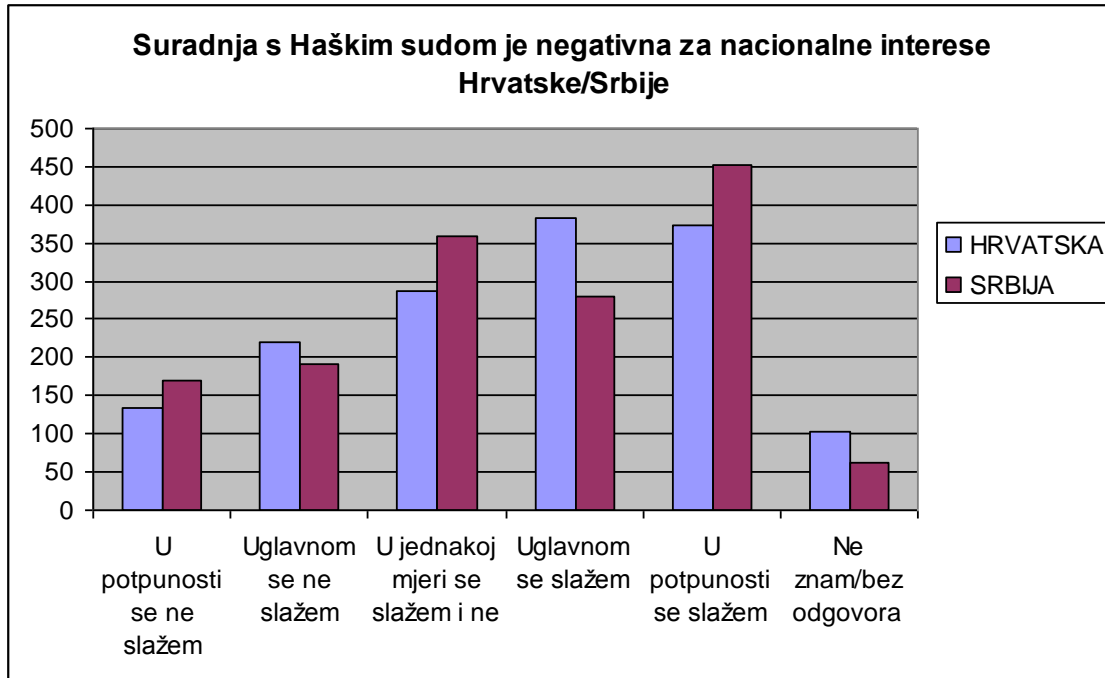
Nešto je povoljnija percepcija odnosa vlasti prema religijskim zajednicama u Srbiji nego je to u Hrvatskoj, slično kao i s etničkim zajednicama.

Vrlo su zanimljivi odgovori na pitanje o prezentaciji povijesti od državne vlasti. Rezultati su dosta slični u obje države, s tim da u Srbiji nešto više ispitanika vjeruje u službenu prezentaciju povijesti. U Hrvatskoj veći broj ispitanika smatra da je ona prezentirana uglavnom ili potpuno netočno. Vrlo je indikativan podatak da se oko 15 posto ispitanika u Hrvatskoj i 20 u Srbiji nije izjasnilo ili nije znalo odgovor na ovo

pitanje. Ovako negativni rezultati, pogotovo u odnosu na većinu drugih pitanja, pokazuju opterećenost i jednog i drugog društva recentnom prošlošću. Ovakvi rezultati, zajedno s medijskim i političkim diskursom koji je prisutan u obje zemlje u kontinuitetu od raspada Jugoslavije, ukazuju da suočavanje s prošlošću nije završeno i da se povijest koristi u političke svrhe.

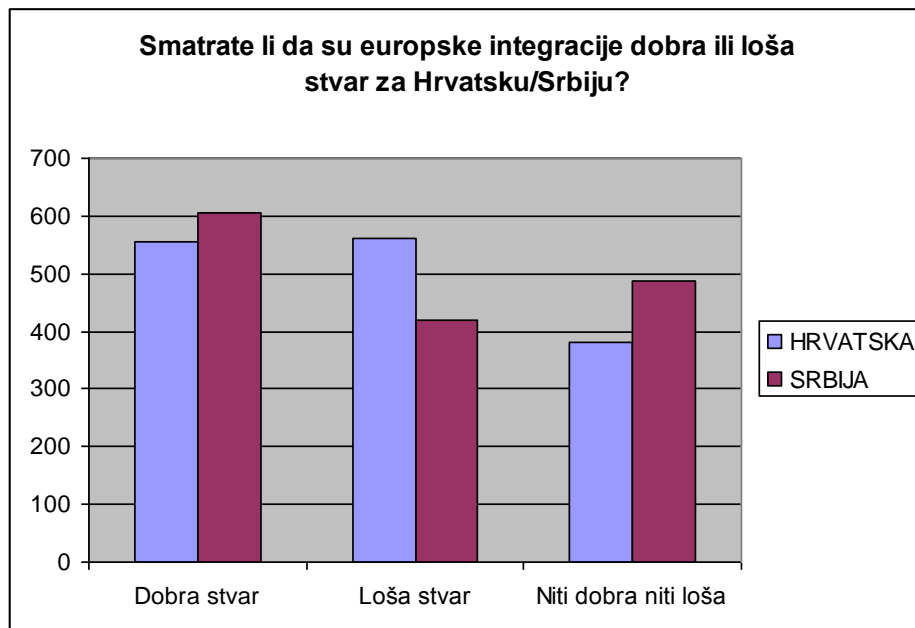

Posljednjih desetak godina Hrvatska i Srbija suočavale su se s brojnim problemima vezanim uz suradnju s Haškim sudom. Optužnice su često predstavljane kao neopravdane i politički nametnute, bez uporišta u činjenicama i uz zanemarivanje konteksta događaja. Hrvatskoj je put prema punopravnom članstvu u Europskoj uniji bio više puta blokiran i usporavan zbog tvrdnje tužiteljstva o nedovoljnoj suradnji sa sudom. Slično se događalo i u Srbiji. Iako je vlast u Hrvatskoj promovirala suradnju s Haškim sudom, sukobljavala se s tužiteljstvom i donekle stvarala sliku o sudu kao instituciji za politički pritisak na Hrvatsku, ali i relativizaciju povijesti i izjednačavanje krivnje. Sličan diskurs je reproduciran i u medijima, uz podršku javnog mnijenja. Prema tome, ne iznenađuju rezultati koji pokazuju da oko 50 posto ispitanika u Hrvatskoj i Srbiji smatraju suradnju s Haškim sudom negativnim za nacionalne interese, a samo nešto preko 20 posto u potpunosti ili uglavnom se ne slažu. Zanimljivo da drugo pitanje, u kojem se suradnja s Haškim sudom povezuje s EU integracijama, pokazuje nešto povoljnije rezultate u odnosu na lojalnost.

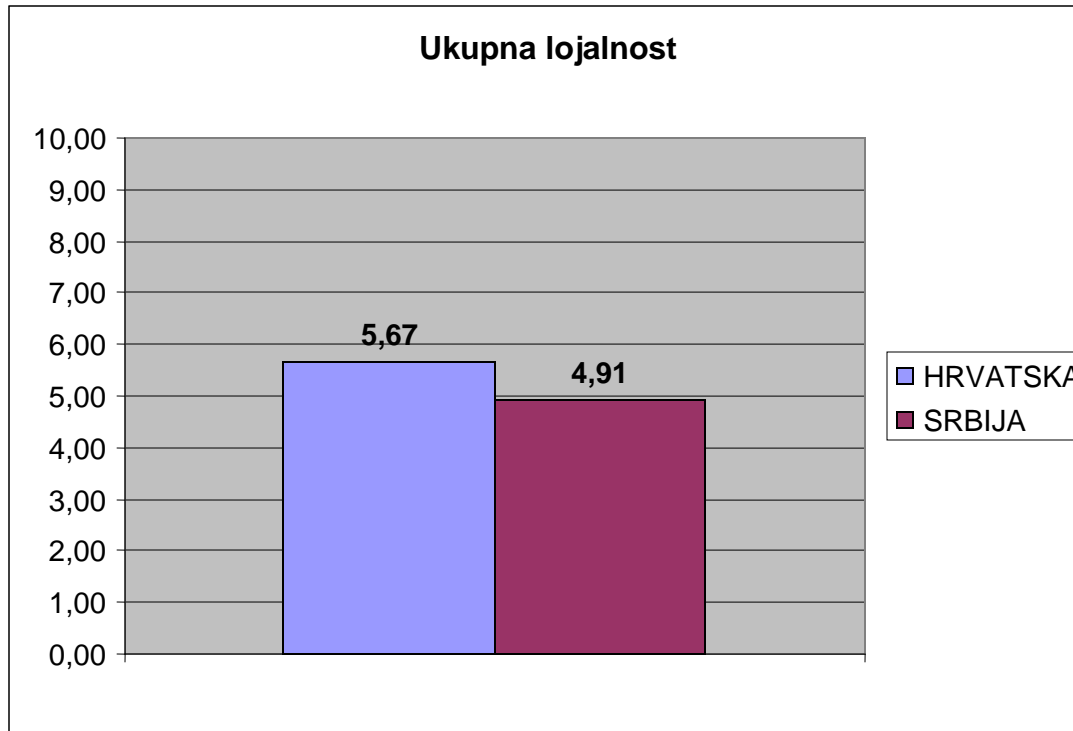
Glavni cilj i projekt hrvatskog političkog vodstva (nešto manje srpskog) u posljednjih desetak godina je priključivanje Europskoj uniji. Ono je često predstavljano kao rješenje hrvatskih društvenih i gospodarskih problema, uglavnom bez dubljih analiza

o učincima na hrvatsko društvo. Ovo istraživanje provedeno je samo nekoliko mjeseci prije referenduma o ulasku Hrvatske u EU u siječnju 2012. na kojem je oko dvije trećine izašlih na referendum (mala izlaznost od samo 43,5 posto) opredijelilo za ulazak Hrvatske u EU. U našem pitanju gotovo jednak broj ispitanika u Hrvatskoj smatra da je ulazak u EU pozitivan kao i negativan za zemlju. Razlika prema referendumu u kojem je omjer bio 2 naprema 1 u korist onih koji su za EU može se tumačiti u intenzivnoj kampanji u mjesecima prije referenduma. Još važnije, ne radi se o istom pitanju. Naime, u mjesecima prije referenduma bio je izražen diskurs da Hrvatska nema alternative, da je proces integracije već odmakao i da neovisno o nekim lošim stvarima koje nas očekuju u EU Hrvatska nema drugog izbora. U Srbiji nešto veći broj ispitanika smatra da su europske integracije dobra stvar za Srbiju u odnosu na one koji misle da je to loše.

Zaključak: ukupni rezultat lojalnosti

Kada zbrojimo rezultate kodiranja lojalnosti svih 17 pitanja dobijemo ukupni rezultat za Hrvatsku i Srbiju. Ukupna skala kreće se od -17 do + 17, pri čemu bi rezultat 0 označavao 50 postotnu lojalnost. Rezultat lojalnosti, kao što se vidi iz grafikona dolje, je nešto veći u Hrvatskoj (5,67) nego u Srbiji (4,91). Statističku značajnost razlike aritmetičkih sredina u lojalnosti između uzorka iz Hrvatske i iz Srbije testirali smo t-testom za velike nezavisne uzorke. Pokazalo se da je razlika statistički značajna uz razinu rizika manju od 1% ($t=5.37$, $df=2990$, $p<0.001$).

Ukupni rezultat lojalnosti govori o podršci i uspjehu politika i strategija koje se koriste u svrhu nacionalne i državne izgradnje. Unatoč razlici u ukupnoj lojalnosti, rezultati u Hrvatskoj i Srbiji su dosta slični pri čemu samo nekoliko pitanja pokazuje značajnije razlike. Prije svega to se odnosi na pitanja o želji za napuštanjem države i međuetničkim odnosima. Značajnije manja lojalnost u Srbiji na ova pitanja rezultat su vjerojatno lošijih društvenih i gospodarskih odnosa, odnosno još uvijek aktualnog problema Kosova. S druge strane, zanimljivo je da ispitanici Srbije značajnije više nego oni u Hrvatskoj smatraju da se političke vlasti jednako odnose prema etničkim i religijskim zajednicama. To ukazuje na veću podršku aktualnoj politici u Srbiji nego u Hrvatskoj, dok općenito loši etnički odnosi pokazuju dugoročni neuspjeh proklamiranih državnih politika u Srbiji, u odnosu na Hrvatsku.

Summary

This article presents and analyzes the results of loyalty to the nation building process in Croatia and Serbia on the basis of surveys conducted by the International Agency for Research on Marketing, Media and Public Opinion IPSOS. It is part of the project *Strategies of symbolic nation-building in West-Balkan states: intents and results* (2011-2013) led by University of Oslo (Department of Literature, Area Studies and European Languages) in collaboration with the University of Rijeka and the Centre for Political Research in Zagreb. Public opinion survey was conducted during the autumn of 2011. When you put together the results of loyalty coding of all 17 questions we get totals for Croatia and Serbia. The result of loyalty is slightly higher in Croatia (5.67) than in Serbia (4.91).